

СУТНІСТЬ ТА ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ

Анотація. Розглянуто та проаналізовано поняття "ухилення від сплати податків" як складової тіньової економіки, досліджено причини ухилення від оподаткування, а також розроблено пропозиції щодо запобігання ухиленню від сплати податків.

Аннотация. Рассмотрено и проанализировано понятие "уклонение от уплаты налогов" как составляющей теневой экономики, исследованы причины уклонения от налогообложения, а также разработаны предложения по предотвращению уклонения от уплаты налогов.

Annotation. The term "tax evasion" as a component of shadow economy is considered and analyzed, causes of tax evasion are investigated, and proposals as for the prevention of tax evasion are developed.

Ключові слова: податки, ухилення від оподаткування, тіньова економіка, податкове навантаження, корупція.

Формування української податкової системи супроводжується кризовими явищами майже у всіх сферах суспільного життя, що обумовлено складним періодом для країни. Тому за таких умов проблема ухилення від сплати податків набуває все більшого значення. А вже останнім часом багато суб'єктів господарської діяльності навмисно ухиляються від сплати податків, для них це стало вже нормою поведінки, тому що в підсумку вони отримують невинуваті прибутки для ведення бізнесу та неформального вирішення виробничих і соціальних проблем в умовах розквіту корупції та нерозвинутості демократичних інститутів, що характерно для України. Водночас, унаслідок ухилення від сплати податків руйнується формування фінансових надходжень у державний бюджет, що призводить до розвитку ряду негативних тенденцій в економіці та соціальній сфері, таких, як порушення правил чесної конкуренції, недостатнє фінансове забезпечення суспільного сектору господарства, зростанню корупції, відтоку капіталів за кордон тощо.

На сьогодні розгляд даної теми є дуже актуальним, оскільки рівень тінізації в Україні став не епізодичним, а масовим явищем ухилення від оподаткування, масштаби якого суттєво впливають на макроекономічні показники. Тому боротьба з ухиленням від сплати податків є пріоритетною для органів державної влади.

Більшість дослідників відзначають, що ухилення від сплати податків є одним із найактуальніших питань у контексті запобігання появи податкових правопорушень та використання резервів зростання фінансових ресурсів держави. До таких науковців, які займаються дослідженням проблеми ухилення від сплати податків, належать такі українські вчені: А. Веткін, В. Вишневецький, О. Дудоров, А. Крисоватий, І. Мельник, Л. Омелянович, С. Онисько та ін. [1 – 6].

Метою даної статті є розкриття сутності та з'ясування причин ухилення від сплати податків як складової тіньової економіки, а також формування переліку рекомендацій щодо запобігання ухиленням від оподаткування.

Ухилення від сплати податків, зборів і обов'язкових платежів історично виникло і розвивалося паралельно з появою самих податків та із становленням податкових систем різних країн. Ухилення від сплати податків притаманне будь-якому суспільству. Причиною цього є очевидний вплив податків на доходи і витрати платників при недостатньому розумінні ними вигід від отримання суспільних благ, які фінансуються за рахунок податкових платежів. Еволюція податкових відносин постійно свідчить про ухилення від оподаткування, що зумовлено як суб'єктивними, так і об'єктивними причинами. Оскільки саме через податки зменшується частина доходу, що залишається у розпорядженні суб'єкта господарювання, з цього й випливає його прагнення зменшити частину вилученого доходу, що можна зробити шляхом мінімізації або несплати податкових платежів. Саме законодавство, через велике податкове навантаження (близько 60 %), може об'єктивно змушувати підприємців шукати недоліки у податкових законах або використовувати різні схеми фіктивних підприємств для ухилення від сплати податків. Усе це негативно відображається на продуктивному підприємстві.

Проблема масового ухилення від сплати податків в Україні пов'язана, перш за все, з тим, що податкова система країни тільки формується у складний період переходу до ринкової економіки, окрім цього, супроводжується кризовими явищами. Саме з цієї причини сьогодні вона недостатньо розвинута, містить велику кількість невідповідностей, до того ж дуже динамічно змінюється, що обумовлює появу великої кількості "лазівок" у законодавчих актах [7].

Ухилення від сплати податків становить значну частину тіньової економіки країни. Міжнародна організація боротьби з відмиванням коштів оцінює реальні обсяги тіньової економіки у високорозвинутих країнах на рівні 17 % ВВП, у країнах, що розвиваються – 40 % ВВП, у країнах із перехідною економікою – понад 20% ВВП [8]. В Україні цей показник складає 44,1 %. Це свідчить про те, що до державного бюджету надходить менше коштів, ніж потрібно для виконання державою своїх функцій. Рівень тіньового сектору сьогодні все ще залишається високим, у ньому застосовуються більш витончені форми та схеми проведення тіньових операцій. Процес зниження рівня тінізації гальмується політичною нестабільністю й відсутністю судової, податкової та пенсійної реформ. Тіньова економіка є дуже складним суспільним явищем, яке поділяється на велику кількість сегментів і механізмів

отримання тіньових доходів. Це обов'язково треба брати до уваги, розробляючи державну програму протидії цьому явищу [9].

Ухилення від сплати податків може реалізовуватися двома шляхами: шляхом використання незаконних методів і шляхом легалізованих дій. Ухилення від сплати податків в Українській економічній енциклопедії визначається як сукупність легальних і незаконних способів приховування доходів від оподаткування. Ухилення від сплати податків багато українських вчених розмежовують на два методи: легалізоване зменшення оподаткування називають уникненням від сплати податків, а нелегальне – ухиленням від сплати податків.

Ухилення від сплати податків – це протиправні дії суб'єктів господарювання, спрямовані на мінімізацію податкових зобов'язань усіма допустимими законодавством способами, наслідками яких, у випадку їх виявлення, може бути відповідальність за порушення податкового законодавства.

Значне поширення податкових правопорушень виникає під впливом різних обставин. Деякі з них діють на загальнодержавному рівні та відображають недоліки, пов'язані з кризовим станом економіки, інші обумовлені специфічними особливостями функціонування податкової служби в умовах протидії з боку правопорушників [9].

Слід звернути увагу, що фізичні і юридичні особи намагаються будь-якими способами зменшити суми податку, які потрібно сплатити. Адже приховані від оподаткування кошти можна обміняти на певні індивідуальні блага або спрямувати на розвиток бізнесу та виробництва, на виплату заробітної плати або інвестиції. Саме така позиція платників податків обумовлює їх бажання не-сплачувати податки. Перш за все, на існування в Україні проблеми ухилення від оподаткування впливає свідомість наших громадян, більшість з яких не вважає це серйозним злочином. На жаль, серед населення поширена думка, що людина, яка ухиляється від сплати податків, не є злочинцем, а навпаки, є талановитим підприємцем та проявляє позитивні бізнесові здібності.

Також слід зазначити, що бажання збагатитися не є єдиною причиною ухилення від сплати податків. Причини несплати податків умовно поділяють на п'ять груп: економічні, політичні, технічні, правові, морально-психологічні.

До економічних причин податкової злочинності відносять:

погіршення фінансового становища бізнесу та населення [10]. Це пов'язано з кризовими явищами економіки, бо фінансовий стан платників податків доволі часто виступає визначальним фактором вчинення податкових правопорушень. Адже поки люди не розв'яжуть свої основні проблеми задоволення первинних побутових потреб, вони не стануть виконувати соціальні обов'язки у вигляді сплати податків;

причини економічного характеру, пов'язані з чинною податковою політикою та особливостями податкової системи. Важливим фактором виступає надмірний податковий тягар на платника податків [7]. Зменшення кількості неефективних податків дозволить знизити податкове навантаження на суб'єктів господарювання та поліпшити умови розвитку підприємницької діяльності на регіональному рівні;

причини, які залежать від загальної економічної кон'юнктури, з'являються в період економічних криз або у періоди розквіту економіки;

розбалансованість банківської системи, криза платежів, інфляційні процеси, дефіцит бюджету [10];

високий рівень корупції у державі. Податки надходять до бюджетів, які розкрадаються. За рахунок податків утримується армія бюрократів, що сприймаються суспільством як ворожий клас хабарників.

Політичні причини ухилення від оподаткування пов'язані з регулюючою функцією податків, коли з їх допомогою держава проводить соціальну чи економічну політику. Особи, які незадоволені політичною ситуацією в країні, шляхом невиконання положень податкового законодавства виявляють певне протистояння панівній групі [7].

До технічних причин ухилення від сплати податків відносять:

недосконалість форм та методів податкового контролю. Недосконала система обліку платників податку та недостатньо належний рівень контролю за їх діяльністю;

недосконалість юридичної техніки податкового законодавства – складність податкової системи. Вона обумовлює зниження ефективності податкового контролю та створює можливість уникнути сплати податків (наявність податкових пільг та прогалин у податковому законодавстві) [10];

недостатній рівень економічної та професійної підготовки працівників контролюючих органів та бухгалтерів і керівників підприємств;

складність і суперечливість податкового законодавства;

відсутність досвіду боротьби з платниками податків та податковими правопорушеннями;

недостатня захищеність працівників органів контролю при виконанні ними службових обов'язків [10].

До правових причин слід віднести недосконалість норм податкового законодавства, у тому числі окремих податкових механізмів, та недостатній розвиток міжнародної співпраці у справах боротьби з податковою злочинністю. Саме тому доречно було би скористатися досвідом розвинутих країн щодо методів і схем, що дозволяють зменшити збитки держави від несплати податків.

До морально-психологічних причин відносять:

негативне ставлення до існуючої податкової системи: жорстка податкова система багато в чому не стимулює працю виробника, а навпаки, підштовхує його до утаювання прибутків та несплати податків. Платник податків не поважає систему, яка не поважає його як платника, не враховує його можливості у сплаті податків. Також низька віддача з боку держави у формі суспільних благ [10];

низький рівень правової культури населення. Сприйняття сплати податків як вимагання, а не як обов'язку. Громадяни вважають податки несправедливими, адже вони забирають занадто велику частку заробленого доходу як у підприємств, так і у населення;

корислива мотивація та могутній власницький інстинкт, який особливо інтенсивно виявляється на рівні особистості [7];

несприймання платниками податків законодавства у сфері оподаткування та, як наслідок, відсутність моральної відповідальності за ухилення від оподаткування;

низький рівень довіри платників до владних структур, котрі виконують функцію розподілу коштів, отриманих від податків. У нашому суспільстві поширена думка, що, в більшості випадків, гроші від сплати податків підуть не на державні та громадські потреби, а в кишені тих, хто розпоряджається бюджетами.

Слід відмітити, що платник податків приймає рішення про ухилення від сплати податків під впливом не лише однієї з перелічених причин. У більшості випадків на такі дії впливає одразу декілька факторів, бажання поживи серед яких займає провідну роль.

Таким чином, сукупність зазначених чинників, а саме недосконалість чинного податкового законодавства та бажання отримати максимальні прибутки, а також відсутність довіри між органами влади і платниками податків створюють для платників податків велику спокусу недоплатити або взагалі ухилитися від сплати податків.

Проблема ухилення від податків є актуальною і потребує вжиття заходів, спрямованих на її вирішення. Вплинути на поведінку платника, тобто на його наміри приховувати об'єкт оподаткування можна за допомогою:

1. Забезпечення стабільного та зрозумілого податкового законодавства. Потрібно врегулювати та вдосконалити податкове законодавство, провести кодифікацію податкових законів, значно спростити їх викладення, зробити їх доступними та зрозумілими.

2. Зниження податкових ставок з одночасним розширенням бази оподаткування.

3. Спрощення процедури адміністрування податків. Скасувати фіскальні платежі, адміністрування яких є невиправдано витратним, що дозволить поступово знизити податкове навантаження на суб'єктів господарювання і поліпшити умови для розвитку їх діяльності.

4. Підвищення рівня податкової культури та податкової дисципліни шляхом активізації боротьби з корупцією, вдосконалення демократичних інститутів та ефективного використання податкових надходжень.

5. Перевищення величини граничної ставки податку граничною ставкою штрафних санкцій за порушення податкового законодавства.

6. Підвищення ефективності роботи податкової служби з виявлення фактів ухилення від оподаткування, створення умов, за яких практично неможливо ухилитися від сплати податкових зобов'язань.

7. Забезпечення невідворотності покарання в разі виявлення таких фактів. Навіть незначне зростання ймовірності покарання приведе до позитивного ефекту у справі звуження масштабів ухилення.

8. Формування національної податкової свідомості шляхом проведення інформаційної та роз'яснювальної роботи, щоб максимізувати добровільність сплати податків.

Отже, розв'язавши ці та інші проблемні питання у сфері оподаткування, країна буде мати можливість створити сприятливі умови для зменшення втрат бюджету, а також зменшення кількості неплатників податків, які свідомо ухиляються від свого конституційного обов'язку. Тобто Україна матиме шанс стати серйозним суб'єктом податкової конкуренції у світовому просторі.

Наук. керівн. Степанова Е. Р.

Література: 1. Вишне夫斯基 В. П. Налогообложение: теории, проблемы, решения / В. П. Вишне夫斯基, А. П. Веткин, Е. Н. Вишневская ; под общ. ред. В. П. Вишневского. – Донецк : ДонНТУ, 2006. – 504 с.
2. Дудоров О. Кримінально-правовий досвід Нової Зеландії у питанні протидії податковій злочинності / О. Дудоров // Підприємство, господарство і право. – 2008. – № 5. – С. 87–90. 3. Крисоватий А. І. Податковий менеджмент : навч. посібн. / А. І. Крисоватий, А. Я. Кізіма. – Тернопіль : Карт-бланш, 2004. – 304 с.
4. Мельник В. М. Обмежувальна та стимульована роль податків // Фінанси України – 2006. – № 1. – С. 24–28. 5. Омелянович О. Л. Податкова система : навч. посібн. / Л. О. Омелянович, В. О. Орлова. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2008. – 276 с. 6. Онисько С. М. Податкова система : підручник / С. М. Онисько. – Львів : Магнолія, 2008. – 336 с. 7. Тищенко О. М. Ухилення від сплати податків та причини його виникнення / О. М. Тищенко, А. О. Єніна-Березовська // Вісник Університету банківської справи НБУ. – 2009. – № 1(4). – С. 52–56. 8. Собуцький С. Місце під "тінню" / С. Собуцький // Вісник податкової служби України. – 2008. – № 37. – С. 20–23. 9. Сидоренко Т. О. Сутність та причини ухилення від сплати податків / Т. О. Сидоренко // Економічний часопис XXI. – 2010. – № 5–6. – С. 48–52. 10. Податковий менеджмент / Ю. Б. Іванова, А. І. Крисоватий, А. Я. Кізіма та ін. – К. : 2008. – 525 с.